Qualitative Research in Educational Sciences
Volume 1, Issue 3, Summer 2025, Pages 75-107
https://doi.org/10.71839/QRES.2025.1208358

Presenting a Conceptual Model of the Components of Academic Amotivation: A Synthesis Study

Saeid Roomani [1], Zeynab Ebrahimi [2], Reziyeh Jalili [3*], Afsaneh Salahi [4]

[1] Department of Educational Sciences, Farhangian University, Tehran, Iran
[2] Department of Educational Sciences, Khor.C, Islamic Azad University, Khorramabad, Iran
[3*] Department of Educational Sciences, Khor.C, Islamic Azad University, Khorramabad, Iran
[4] Department of Educational Planning, Khor.C, Islamic Azad University, Khorramabad, Iran

Received 2025/05/31
Accepted 2025/07/08

* Corresponding author: ra.jalili@iau.ac.ir

Abstract

The aim of this study was to provide a conceptual model of academic demotivation. This research was conducted with a qualitative method based on the synthesis. The statistical society included all available internal and external theoretical and research texts, relevant references and high-level documents of the education system of the of Iran. Using the purposeful sampling method, 17 documents that specifically the field of academic demotivation were selected. The tool of data collection in this research was a checklist whose face validity and content validity were approved by 3 academic experts. Based on the findings of the research, 55 characteristics in 4 dimensions and 18 components with titles: the dimension of individual factors with 6 components (self-regulation, experience of emotions in school, anxiety and obsession, lack of awareness, lack of purpose), the dimension of family factors with 5 components (family from disorganized, parenting style, socio-economic base, behavioral conflict, vitality and motivation), the dimension of educational factors with 5 components (effective teacher, new teaching method, consultant position, educational infrastructure, curriculum content), the dimension of managerial skills They were summarized and categorized with 2 components (class management, class organization) and the dimension of social factors with 2 components (social media, social communication). Based on the identified dimensions, a conceptual model of academic demotivation was presented and its principles were also proposed. Result showed many factors are effective in chaining to destroy motivation and create lack of academic motivation, among which individual, social, family and educational factors can be mentioned.

Keywords

Academic amotivation, synthesis study, individual-educational factors, family-social factors

Citation: Roomani, S., Ebrahimi, Z., Jalili, R., & Salahi, A. (2025). Presenting a Conceptual Model of the Components of Academic Amotivation: A Synthesis Study. *Qualitative Research in Educational Sciences, 1*(3), 75-107. https://doi.org/10.71839/QRES.2025.1208358

فصلنامه پژوهش‌های کیفی در علوم تربیتی
سال اول، شماره سوم، تابستان ۱۴۰۴، صفحات ۷۵-۱۰۷
https://doi.org/10.71839/QRES.2025.1208358

ارائه مدل مفهومی مؤلفه‌های بی‌انگیزگی تحصیلی: یک مطالعه سنتز پژوهی

سعید رومانی [1]، زینب ابراهیمی [2]، راضیه جلیلی [3*]، افسانه صلاحی [4]

[1] گروه علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران
[2] گروه علوم تربیتی، واحد خرم‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، خرم آباد، ایران
[3*] گروه علوم تربیتی، واحد خرم‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، خرم آباد، ایران
[4] گروه برنامه‌ریزی آموزشی، واحد خرم‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، خرم آباد، ایران

تاریخ دریافت
۱۴۰۴/۰۳/۱۰
تاریخ پذیرش
۱۴۰۴/۰۴/۱۷

* نویسنده مسؤول
ra.jalili@iau.ac.ir

چکیده

هدف این پژوهش ارائه مدل مفهومی بی‌انگیزگی تحصیلی بود. این پژوهش با روش کیفی سنتزپژوهی انجام گرفت. جامعه‌آماری، شامل کلیه متون پژوهشی داخلی و خارجی در دسترس، مراجع مرتبط و اسناد بالا دستی نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی بود. با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند، ۱۷ سند که به صورت مرتبط به حوزه بی‌انگیزگی تحصیلی پرداخته بودند، انتخاب گردید. ابزار گردآوری داده‌ها در این پژوهش چک لیست بود که روایی صوری و محتوایی آن مورد تأیید ۳ نفر از متخصصان علوم تربیتی قرار گرفت. جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات از تکنیک تحلیل مضون استفاده شد. براساس یافته‌های پژوهش، ۵۵ ویژگی در چهار مضمون اصلی و ۱۸ مضمون فرعی با عناوین: مضمون عوامل فردی با شش مضمون فرعی (خودتنظیمی، تجربه هیجانات در مدرسه، اضطراب و وسواس فکری، عدم آگاهی، نداشتن هدف)، مضمون عوامل خانوادگی با پنج مضمون فرعی (خانواده از هم گسیخته، سبک فرزندپروری، پایگاه اقتصادی اجتماعی، تعارض رفتاری، نشاط و انگیزه)، مضمون عوامل آموزشی با پنج مضمون فرعی (معلم اثربخش، روش تدریس نوین، جایگاه مشاور، زیرساخت آموزشی، محتوای درسی)، بعد مهارت مدیریتی با دو مؤلفه (مدیریت کلاس، سازماندهی کلاس) و مضمون عوامل اجتماعی با دو مضمون فرعی (رسانه‌های اجتماعی، ارتباطات اجتماعی) تلخیص و دسته‌بندی شدند. بر پایه مضامین شناسایی شده، مدل مفهومی بی‌انگیزگی تحصیلی ارائه و اصول آن نیز پیشنهاد شد. نتیجه اینکه انگیزه تحصیلی به مجموعه عوامل و تعاملات پیچیده بین آنها بستگی دارد عوامل زیادی به صورت زنجیروار بر از بین بردن انگیزه و ایجاد بی‌انگیزگی تحصیلی مؤثر است، که می‌توان به عوامل فردی، اجتماعی، خانوادگی و آموزشی اشاره کرد.

واژگان کلیدی

بی‌انگیزگی تحصیلی، سنتزپژوهی، عوامل فردی- آموزشی، عوامل خانوادگی- اجتماعی

استناددهی: رومانی، سعید، ابراهیمی، زینب، جلیلی، راضیه و صلاحی، افسانه. (۱۴۰۴). ارائه مدل مفهومی مؤلفه‌های بی‌انگیزگی تحصیلی: یک مطالعه سنتز پژوهی. *پژوهش‌های کیفی در علوم تربیتی*، ۱(۳)، ۷۷-۱۰۶. https://doi.org/10.71839/QRES.2025.1208358

مقدمه

آموزش[1] یک نیاز اساسی برای هر موجود اجتماعی است که احساس ناتوانی می‌کند چرا که تلاشی برای بهبود کیفیت خود و دانش است همچنین ظرفیت جدایی‌ناپذیر از زندگی بشری شده است. کنسا[2] و همکاران (۲۰۲۲) بیان می‌کنند که آموزش فرآیندی مادام‌العمر برای یادگیری است که می‌تواند در بسترهای بی‌پایان و متنوعی از زندگی اتفاق بیفتد. در این راستا، یکی از عناصر مهم و قابل توجه در فرآیند آموزش و جامعه دانش‌آموزان می‌باشند این موضوع یکی از محورهای اصلی در پیشرفت یا رکود جامعه نیز محسوب می‌شود.

از جمله مهمترین چالش‌هایی که دانش‌آموزان با آن مواجه هستند سطح و کیفیت تحصیلات و فرآیند آموزشی است. درک عوامل چندوجهی مؤثر بر یادگیری و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان در افزایش نتایج آموزشی و ایجاد یک محیط یادگیری مساعد، بسیار مهم است. عملکرد تحصیلی به‌طور قابل توجهی بر فرصت‌های تحصیلی و شغلی آینده دانش‌آموزان، توسعه شخصی و مسیر کلی زندگی آنها تأثیر می‌گذارد (حامود[3] و همکاران، ۲۰۱۸). شناسایی و تجزیه و تحلیل این عوامل برای تدوین سیاست‌ها، شیوه‌ها و مداخلات آموزشی هدفمند با هدف بهبود یادگیری بسیار مهم است. از میان عوامل معتدد دخیل در یادگیری، انگیزه تحصیلی[4] یکی از ملزومات یادگیری به حساب می‌آید و چیزی است که به رفتار، شدت و جهت می‌بخشد و در حفظ و تداوم آن به یادگیرنده کمک می‌کند (ایسلام[5] و همکاران، ۲۰۲۵). انگیزه یادگیری برای افزایش عملکرد دانش‌آموزان و ارتقای نوآوری در تدریس بسیار مهم است. انگیزه به‌عنوان نیروی محرکه‌ای برای یادگیری عمل می‌کند و توانایی دانش‌آموزان را در جذب اطلاعات و بهبود کیفیت تدریس افزیش می‌دهد، به‌عبارتی دانش‌آموزان با انگیزه بهتر یاد می‌گیرند و به معلمان کمک می‌کنند تا تدریس مؤثری داشته باشند. نوآوری در تدریس، کلید افزایش استانداردهای تدریس و توسعه استانداردهای نوآورانه است که دانش‌آموزان را به مهارت‌های حیاتی مجهز می‌کند و اشتیاق مادام‌العمر برای یادگیری را پرورش

1. Education
2. Conesa
3. Hamoud
4. Student motivation
5. Islam

می‌دهد و برای افزایش کیفیت یادگیری و به حداکثر رساندن پتانسیل دانش‌آموزان ضروری است (فنک[1]، ۲۰۲۴).

انگیزه، عنصر مخفی موفقیت در هر محیط یادگیری است. اما چه اتفاقی می‌افتد این جرقه شروع به خاموش شدن می‌کند؟ در دنیای پیچیده امروزه که تحولات سریع علمی و فناوری‌ها فشارهای اجتماعی و تغیرات فرهنگی به سرعت در حال وقوع است تحلیل و درک بی‌انگیزگی تحصیلی نیازمند بررسی از زوایای مختلف است (یوسف و همکاران، ۲۰۲۳). بی‌انگیزگی تحصیلی یکی از مشکلات اساسی در نظام‌های آموزشی است که تأثیر منفی زیادی بر عملکرد تحصیلی و روانی دانش‌آموزان دارد. این پدیده نه تنها موجب افت تحصیلی می‌شود، بلکه می‌تواند زمینه‌ساز مشکلات روان‌شناختی و اجتماعی نیز گردد. به‌طور خاص، بی‌انگیزگی تحصیلی به‌عنوان فقدان انگیزه برای انجام تکالیف، مشارکت در فعالیت‌های آموزشی و علاقه به یادگیری، از جمله مسائل چالش‌برانگیز در آموزش و پرورش محسوب می‌شود. گرچه در بسیاری از رویکردهای سنتی این پدیده به ویژگی‌های فردی دانش‌آموزان نسبت داده می‌شود، اما از دیدگاه نظریه پردازانی چون آیزنر (۲۰۰۲) و دیویی (۱۹۳۸) بی‌انگیزگی تحصیلی ریشه در ساختارهای آموزش دارد که شامل ماهیت برنامه‌های درسی و شیوه‌های یاددهی- یادگیری است. جان دیویی با تأکید بر آموزش مبتنی بر تجربه؛ زمانی یادگیری معنادار می‌شود و دانش‌آموز انگیزه می‌یابد که با زندگی واقعی و علایق دانش‌آموزان در آمیخته باشد. از منظر او نظام‌های آموزشی که بر انتقال یک‌سویه دانش حفظیات و انضباط خشک تأکید دارند موجب انفعال یادگیرندگان و گسست میان تجربه زیسته و محتوای آموزشی می‌شوند پدیده‌ای که بی‌میلی و بی‌انگیزگی تحصیلی را در پی دارد. دیویی بر این باور است که مشارکت فعال؛ تعامل اجتماعی و پیوند آموزش با مسایل واقعی زندگی می‌تواند انگیزه درونی دانش‌آموزان را تقویت کند. در همین راستا، الیوت آیزنر با تمرکز بر ماهیت برنامه درسی و تجربه زیبا شناختی در یادگیری بی‌انگیزگی را حاصل سلطه رویکردهای استانداردمحور آزمون محور و یکنواخت در مدارس می‌داند. به عقیده آیزنر فقدان فرصت برای تخیل، خلاقیت و انتخاب در برنامه درسی زمینه ساز دلزدگی و گسست عاطفی و شناختی دانش‌آموزان از فرآیند یادگیری است. او بر اهمیت تنوع

1. Feng

روش‌های یادگیری و ادغام عناصر هنری در برنامه‌های درسی تأکید دارد. نیشیمورا و کومورا[1] (۲۰۲۳) با انجام مطالعه مداخله‌ای نشان دادند که چگونه بی‌انگیزگی دانش‌آموزان با عوامل اثرگذار خارجی کاهش یافته است. از طرفی، روش‌های یادگیری و آموزش نوین دیگر یکسان و یکنواخت نیستند و با پیشرفت علم و فناوری یادگیرندگان کانال‌های بیشتری برای درک امور در اختیار دارند و توانمندی آنان به سطح بالاتری ارتقاء یافته که از طریق اصلاح کلاس درس اشتیاق یادگیری دانش‌آموزان را برای بهبود عملکرد افزایش می‌دهند. همچنین، مایولیا (۲۰۲۲) بر اهمیت معلمان در برآورده کردن موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان و به دنبال آن کاهش بی‌انگیزگی تحصیلی آنان تأکید دارد. بی‌انگیزگی تحصیلی از دیدگاه الیوت آیزنر و دیویی اگرچه با تفاوت‌های مفهومی و روشی بررسی شده است؛ اما، هر دو در زمینه انتقاد از ساختار سنتی آموزش و تأکید بر یادگیری معنادار و تجربه محور هم داستان هستند. هر دو بر این باور مشترک هستند که بی‌انگیزگی تحصیلی پدیده‌ای ساختاری و نظام‌مند است نه صرفاً فردی و برای مقابله با آن باید به تحول بنادین در روش‌ها محتوا و فضای یادگیری پرداخت.

الحسینی و شکور[2] (۲۰۲۲) نمرات ورودی پایین، حمایت خانواده، نوع برنامه، جنسیت یادگیرنده را به‌عنوان عوامل اثرگذار شناسایی کردند. سوهینی[3] و همکاران (۲۰۲۰) عواملی همچون دیدگاه معلم، یادگیرنده، مدرسه و خانواده را ترکیب کردند و پیچیدگی و ماهیت چندبعدی انگیزه را نشان دادند. در حالی که استاین‌مایر[4] و همکاران (۲۰۱۹) نشان دادند که خودپنداره‌های توانایی و انگیزه، قدرت پیش‌بینی بیشتری برای موفقیت تحصیلی نسبت به اهداف دارند احساسات، شناخت و فراشناخت، قابلت احساسات مثبت به افزایش انگیزه کمک می‌کند. نتیجه پژوهش الشاننگ[5] (۲۰۱۳) رابطه منفی آشکاری را بین استرس روانی و انگیزه تحصیلی نشان داد. با افزایش استرس روانی، توانایی دانش‌آموزان برای سازگاری تحصیلی رو به کاهش گذاشت که نشان‌دهنده تأثیر منفی استرس بر انگیزه تحصیلی آنها است این مطالعات اغلب فاقد یک رویکرد جامع و سیستماتیک هستند که تمام ابعاد مربوطه را به‌صورت ساختارمند پوشش دهند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که

1. Nishimura & Komura
2. Al Husaini & Shukor
3. Suhaini
4. Steinmayr
5. Al Shannag

بی‌انگیزگی تحصیلی پدیده‌ای چند عاملی است که از تعامل عوامل فردی، خانوادگی، آموزشی و اجتماعی نشأت می‌گیرد. در میان این عوامل، نقش نظام آموزشی ناکارآمد، شیوه‌های تدریس غیرجذاب، عدم حمایت خانواده و فشارهای ناشی از انتظارات بالا از مهمترین دلایل بروز این وضعیت به شمار می‌روند. با این حال علی‌رغم توجه پژوهشگران به این حوزه هنوز درک جامعی از بی‌انگیزگی تحصیلی به دست نیامده است.

در نظام آموزشی ایران علی‌رغم سرمایه‌گذاری‌های گسترده برای ارتقا کیفیت آموزش پدیده بی‌انگیزگی تحصیلی همچنان یکی از چالش‌های اساسی است، که عملکرد دانش‌آموزان را در عرصه‌های مختلف داخلی و خارجی آزمون‌های تمیز تحت تأثیر قرار می‌دهد مطالعات میدانی و گزارش‌های رسمی نشان می‌دهد که میزان علاقه‌مندی دانش‌آموان به فرآیندهای متنوع آموزشی کاهش یافته و نگرش نسبت به آینده تحصیلی مبهم یا منفی است. از این رو، تبیین و بررسی نظام‌مند این پدیده و شناسایی عوامل اثرگذار در آن ضرورتی انکارناپذیر برای سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان و فعالان حوزه تعلیم و تربیت است. همچنین، بررسی متون نشان می‌دهد که بیشتر مطالعات در مورد انگیزش به‌طور کلی، بر روی نمونه کوچکی انجام شده و یافته‌های متناقضی داشته است. از طرفی مطالعات نشان می‌دهد که پژوهش‌ها در خصوص مؤلفه‌های بی‌انگیزگی محدود است. از طرفی علی‌رغم برخی مطالعات که عوامل مؤثر بر انگیزه تحصیلی دانشجویان را مورد ارزیابی قرار داده‌اند، پژوهش‌های محدودی برای ارائه مدل و الگوی جامع مفهومی در خصوص مؤلفه‌های بی‌انگیزگی تحصیلی در ایران پرداخته و شکاف‌های پژوهشی در این حوزه چشم‌گیر است. با توجه به این شکاف، هدف اصلی این پژوهش چگونگی مدل مفهومی بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان می‌باشد؟

نوشادی و همکاران (۱۴۰۲) در پژوهشی به بررسی عوامل مؤثر در بی‌انگیزگی دانش‌آموزان در درس ریاضی پرداختند. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که انگیزه یکی از مهم‌ترین عناصر یادگیری و آموزش اثربخش است که باعث آماده ساختن دانش‌آموز برای یادگیری، فعال نگهداشتن او در طول یادگیری و افزایش توجه و دقت وی برای تمرکز بیشتر می‌شود؛ اما عوامل متعددی نظیر روش‌های تدریس، نوع وسایل کمک آموزشی، محیط و فضای آموزشی، عوامل فردی و شخصیتی، عوامل خانوادگی و نوع نگرش فرد می‌تواند در بی‌انگیزگی دانش‌آموزان نسبت به درس ریاضی

مؤثر باشد. قاسم‌زاده و حسینی صدر (۱۴۰۲) در پژوهشی به مطالعه کیفی فرآیند بی‌انگیزگی تحصیلی با استفاده از شیوه نظریه داده بنیاد پرداختند. یافته‌ها نشان داد که از نظر دانشجویان هشت مقوله محوری عدم تنوع در شیوه‌های تدریس، فراگیری سبک زندگی تکنولوژی محور، نامطلوبیت کیفیت خدمات دانشگاهی، گرایش به ارزش‌های مادی، تضمین آینده شغلی، ضعف سرمایه اجتماعی دانشگاهی، نبود بالندگی دانشجویی، کم توجهی یا بی‌توجهی به زیرساخت‌های بالندگی دانشگاه فرآیند بی‌انگیزگی تحصیلی دانشجو معلمان را تفسیر می‌کنند.

قاسم‌زاده و حسینی صدر (۱۴۰۱) به مطالعه علل و زمینه بی‌انگیزگی تحصیلی دانشجومعلمان علوم پایه با رویکرد کیفی پرداختند یافته‌ها نشان داد که از نظر دانشجویان شش مقوله محوری شیوه‌های تدریس، ظهور بلامنازع برای مطالعه، ضعف کیفیت خدمات دانشگاهی، برتری ارزش‌های مادی، اطمینان از آینده شغلی، تعاملات ناقص بین نهادی از شرایط زمینه‌ای و علی بی‌انگیزگی تحصیلی دانشجومعلمان می‌باشد. از نظر دانشجویان، پیامدهای بی‌انگیزگی ضعف بنیه علمی و ضعف بالندگی دانشجویی در دانشگاه‌ها می‌باشد. آنها همچنین آزمون عملکردی و محیط دانشگاه حامی را راهکار این مشکل می‌دانستند. مقوله محوری در این پژوهش، شکل‌گیری عادت‌واره موبایلی در دانشگاه می‌باشد. رشیدی‌پور و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی به بررسی تجربه زیسته دانش‌آموزان از پدیده بی‌انگیزگی تحصیلی با استفاده از رویکرد پدیدارشناختی پرداختند. نتایج ضمن همراستایی با زوایای فکری مدل جامع طراحی انگیزشی کلر، شواهدی تکمیلی در دفاع از نقش تفسیری عنصر اطلاعاتی هیجان در پیش‌بینی نقصان انگیزشی یادگیرندگان ایرانی فراهم کرد. علاوه بر این، نتایج این مطالعه نشان داد که بهبود مدل رفتار رابطه بین فردی دانش‌آموز، معلم، والد با تأکید بر درک و بهبود تجارب هیجانی یادگیرندگان مؤثرترین راه بهبود نیمرخ انگیزشی آنها تلقی می‌شود. رومانی و همکاران (۱۳۹۸) به شناسایی عوامل بی‌انگیزگی تحصیلی دانشجومعلمان دانشگاه فرهنگیان با رویکرد پدیدارشناسی پرداختند. یافته‌های حاصل از پژوهش نشان داد که کادر آموزشی شامل: نحوه برخورد کادر آموزشی و جایگاه علمی استادان، امکانات دانشگاه شامل: تغذیه و امکانات فضایی دانشگاه، محتوای دروس شامل: سنخیت محتوی، کاربرد در آینده و محتوی دروس تخصصی، دوستان و مسائل مربوط به خود دانشجو و همچنین مسائل مربوط به سیاست‌های دانشگاه فرهنگیان شامل: سیاست مربوط به شغل و سیاست چگونگی برگزاری کلاس‌ها از جمله عواملی

هستند که در بی‌انگیزگی تحصیلی دانشجویان مشغول به تحصیل نقش دارند. صادقی و همکاران (۱۳۹۸) به طراحی الگوی بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان پسر دوره متوسطه اول نواحی روستایی با رویکرد داده بنیاد پرداختند. هشت مقوله اصلی شامل سرمایه خانواده، میدان‌های متقاطع، منش و سبک تدریس معلم، خود پنهان، پرسه‌زنی متنوع، چالش‌های تردد، اشکال و تناقضات نظام ارزیابی، و تقلیل‌گرایی سواد به خواندن و نوشتن شکل گرفتند. در پایان، به استناد مقولات اصلی کشف شده، مقوله مرکزی پژوهش، یعنی بی‌انگیزگی تحصیلی، به مثابه فقر رفتاری، نهادی و فرهنگی تعیین و در قالب یک نظریه داده بنیاد ارایه شد. حقدوست (۱۳۹۸) در پژوهشی به تعیین عوامل مؤثر بر دلزدگی تحصیلی دانش‌آموزان دبیرستانی از دیدگاه معلمان، متخصصان و دانش‌آموزان پرداخت. نتایج نشان داد که بین گروه‌های مورد مطالعه از نظر عوامل مؤثر بر دلزدگی تحصیلی تفاوت معنی داری وجود دارد. نتایج تحلیل داده‌ها همچنین نشان داد که مهمترین عوامل مؤثر بر دلزدگی دانش‌آموزان دبیرستانی عبارت اند از: مشکلات و ناراحتی‌های جسمانی، نداشتن اطلاعات در مورد رشته‌های دانشگاهی، نداشتن دبیران مجرب و مشکلات پدر و مادر با یکدیگر؛ مقایسه بین نظرات گروه‌ها نیز حاکی از تفاوت بین آنها بود. سعیدی‌پناه اردکانی و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی به شناسایی و رتبه‌بندی عوامل مؤثر و بی‌انگیزگی هنرجویان هنرستان‌های کار دانش استان یزد پرداختند. پس از جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از روش ویکور فازی، عوامل مؤثر در بی‌انگیزگی هنرجویان رتبه‌بندی شدند. رتبه‌بندی ۱۴ عامل برتر به این ترتیب می‌باشد: ۱. عدم کنترل والدین نسبت به وضعیت تحصیلی فرزندشان، ۲. مشکلات خانوادگی (طلاق اعتیاد و ...)، ۳. عدم امید به آینده، ۴. نگرش هنرجو به مدرسه و تحصیل، ۵. خودپنداره تحصیلی پایین در هنرجویان، ۶. گروه همسالان، ۷. تشویق نشدن، ۸. محرومیت از امکانات اولیه، ۹. نداشتن استراحت کافی (کار در ساعات غیرمدرسه)، ۱۰. نگرش هنرجو به معلم (روش تدریس و ...)، ۱۱. عدم مهارت در انجام تکالیف، ۱۲. داشتن تجربیات شکست تلخ متعدد، ۱۳. یکنواخت بودن محیط آموزش، و ۱۴. بی‌ارتباط بودن تکالیف با نیازهای روزانه. زینلی و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی به تشخیص عوامل مؤثر برانگیزه و بی‌انگیزگی دانشجویان رشته زبان انگلیسی در ایران و پیشنهاد مدل انگیزه/ بی‌انگیزگی در یادگیری زبان انگلیسی پرداختند. نتایج نشان داد مهمترین عوامل مؤثر بر انگیزه دانشجویان در مقطع کارشناسی شامل علاقه به رشته، کتب درسی و منابع آموزشی، امکانات و محیط

دانشگاه و نگرش جامعه به رشته زبان می‌شود. در مقطع کارشناسی ارشد این عوامل عبارتند از استادان، کیفیت آموزشی و میزان نظری/کاربردی بودن دروس، آینده شغلی و همچنین دوستان و همکلاسی‌ها و در نهایت در مقطع دکتری عواملی چون آینده شغلی، نظام آموزشی کشور و عوامل اقتصادی- اجتماعی به‌عنوان مؤثرترین عوامل برانگیزه شناخته شدند.

اوتمن[1] و همکاران (۲۰۲۴) در پژوهشی به پیش‌بینی انگیزه‌ها و موانع آموزش توانمندسازی فناوری اطلاعات و ارتباطات برای پایداری پرداختند یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد موانع انگیزه تحصیلی شامل شلوغی کلاس‌ها، عدم سازمان دهی مدارس، عدم حمایت مدارس از نوآوری، عدم پشتیبانی کافی از معلمان، کمبود زمان برای آموزش و فشار امتحانات بودند. دو امارال[2] و همکاران (۲۰۲۲) در پژوهشی با عنوان دانشجویان بین‌المللی برزیلی: انگیزه‌ها، موانع و تسهیل‌کننده‌ها در آموزش عالی انجام دادند. نتایج نشان می‌دهد که موانع بین‌المللی‌سازی درونی و بیرونی افراد است. تسهیل‌کننده‌های اصلی بین‌المللی‌سازی، آموزش شبکه‌سازی و دسترسی به منابع دانشجویی بود و انگیزه‌های اصلی پیشرفت شخصی و فرصت‌های شغلی بودند. سالتورک[3](۲۰۲۱) در پژوهشی به تحلیل کیفی ادراک دانشجویان از مفهوم پیشرفت تحصیلی و موانع پرداخت. بر اساس تحلیل محتوا، دانش‌آموزان پیشرفت تحصیلی را تنها با نمرات اندازه‌گیری نمی‌کنند. سیستم آموزش دبیرستان به شدت به نمرات برای سنجش پیشرفت تکیه می‌کند و به شدت رقابتی است، دانش‌آموزان به عوامل اجتماعی، روانی، شناختی و حرفه‌ای اشاره می‌کنند. همچنین، مشخص شد که ۷۵/۹ درصد از دانش‌آموزان خود را از نظر تحصیلی موفق نمی‌بینند که دلیل آنها مبتنی بر خودارزیابی‌های تحصیلی و تجلی رفتاری این خودارزیابی‌های تحصیلی است. با بررسی برداشت دانش‌آموزان از موانع پیشرفت تحصیلی، مشخص شد که آنها نه تنها با عوامل بیرونی بلکه با عوامل درونی نیز نبردهای شدیدی دارند. هنگامی که دانش‌آموزان در مورد نیازهای خود برای از بین بردن چنین موانعی سؤال می‌شوند، به نیاز به استراتژی‌های فردی، منابع انگیزه و حمایت اجتماعی، روانی و ابزاری برای ارتقای پیشرفت تحصیلی اشاره کردند. چاودری و هالدر[4] (۲۰۱۹) به بررسی تسهیل‌کننده‌های انگیزشی و موانع کمک‌طلبی تحصیلی تطبیقی: مروری نظام‌مند پرداخت این مرور شامل ۳۱ مطالعه بود که با

1. Othman
2. Do Amaral
3. Saltürk
4. Chowdhury & Halder

رفتار کمک جویی سازگار و ناسازگار سر و کار داشتند. تسهیل‌کننده‌های انگیزشی و موانع کمک‌طلبی انطباقی تحصیلی شامل جهت‌گیری هدف، ادراک از خود، نگرش و باورها، پیشرفت تحصیلی، روابط بین فردی، اجتماعی و رفتار معلم بود. شکاف‌های قابل توجهی در جایی که به پژوهش‌ها روش‌شناختی صحیح‌تری نیاز است شناسایی شد. راهبردهای توسعه راهبردهای کمک جویی مناسب، سالم و فعال به منظور ارتقای مؤثر کیفیت بهتر یادگیری مورد بحث قرار گرفت.

با توجه به مطالب ارائه شده، این پژوهش به دنبال پاسخگویی به این سؤال‌ها است که مؤلفه‌های بی‌انگیزگی تحصیلی کدامند؟ ابعاد بی انگیزگی تحصیلی کدامند؟ و الگوی مفهومی بی‌انگیزگی تحصیلی چگونه است؟

روش‌شناسی

این مطالعه از نظر هدف، در ردیف پژوهش‌های کاربردی قرار می‌گیرد. رویکرد به کار گرفته شده کیفی و از نوع سنتز پژوهی است. سنتز پژوهی، ادغام دانش موجود و یافته‌های پژوهشی مربوط به یک موضوع است. هدف از سنتز پژوهی، تعمیم و کاربردی کردن یافته‌های موجود و توسعه دانش نوین از ترکیب دانش موجود و ایجاد دانش جدید است. به عبارت دیگر سنتزپژوهی در پی تلفیق یافته‌های پژوهش‌هایی است که به دنبال پاسخگویی به سؤالات پژوهشی مشترکی هستند (چالمرز و همکاران، ۲۰۰۲).

پایگاه‌های اطلاعاتی که این مقالات از آنها انتخاب شدند شامل ساینس‌دایرکت[1]، اسکوپوس[2]، اسپرینگر[3]، الزویر[4]، پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، پرتال پژوهشگاه علوم‌انسانی و مطالعات فرهنگی، پایگاه نشر کنفرانس‌های کشور (سیویلیکا)، سامانه نشریات کشور (مگیران) و پایگاه مجلات تخصصی نور (نورمگز) است. معیار ورود پژوهش‌ها در این مطالعه مرتبط بودن با هدف پژوهش است. منابع مورد بررسی پژوهش شامل کلیه پژوهشی داخلی و خارجی در دسترس است که با استفاده از روش نمونه‌گیری غیراحتمالی و هدفمند و مرتبط با اسناد و مطالعات مربوط به حوزه بی‌انگیزگی تحصیلی، انتخاب شدند. در این پژوهش، نمونه‌گیری هدفمند تا زمانی ادامه یافت که

1. Science Direct
2. Scopus
3. Springer
4. Elsevier

دیگر نظر جدیدی مطرح نشد و تکراری بودن داده‌ها محرز گردد و به اشباع رسید. ابزار گردآوری اطلاعات در این پژوهش چک‌لیست جهت جمع‌آوری نتایج یافته‌ها و جلوگیری از فراموشی یا بی‌توجهی به جزییات بود. جهت تحلیل داده‌ها از روش سندلوسکی و باروسو (۲۰۰۶) استفاده شد. گام‌های اجرای این روش به این شرح است:

گام اول: تنظیم سؤال: سؤال اصلی پژوهش این است مؤلفه‌های بی‌انگیزگی تحصیلی شامل چه مواردی است ؟ گام دوم: بررسی نظام‌مند متون: پس از تعیین سؤال اصلی پژوهش کلید واژه‌های مانند بی‌انگیزگی، عدم اشتیاق، مؤلفه‌های بی‌انگیزگی تحصیلی در پایگاه‌های داده‌ای که اشاره شد مورد جستجو قرار گرفت. در پایگاه‌های داده داخلی زمان جستجو از سال ۱۳۹۳ تا ۱۴۰۳ بود، در مطالعات خارجی نیز این بازه زمانی به سال ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۴ محدود شد. گام سوم: جستجو و انتخاب مقالات: کلمات جستجو این پژوهش همان‌طوری که اشاره شد شامل: بی‌انگیزگی تحصیلی، عدم اشتیاق تحصیلی، مؤلفه‌های بی‌انگیزگی تحصیلی خواهد بود که مرتبط‌ترین مقالات انتخاب شد. گام چهارم استخراج اطلاعات مقاله: مقالات منتخب به سه دسته تقسیم شدند: ۱. مقالاتی که نتایج یافته‌های آنها مضامین و مبانی نظری مرتبط با این پژوهش ارائه داده‌اند. ۲. مدل‌های جدید را اعتباریابی کرده‌اند و مدل‌های نظری حاصل از یافته‌های خود را ارائه داده‌اند. ۳. از مدل‌ها به‌صورت کاربردی در اجرای طرح‌های پژوهشی استفاده کرده‌اند.گام پنجم تجزیه و تحلیل و تلفیق یافته‌های کیفی: در این روش پژوهشگر مضامینی را جستجو خواهد کرد که در میان مطالعات موجود در فراترکیب شناسایی شوند. گام ششم حفظ کنترل کیفیت: مقالات مرتبط انتخاب و بر اساس ملاک ارزیابی CASP[1] دو نفر مرورگر آنها را مورد ارزیابی قرار داد و از میان مقالاتی که اصول علمی آنها مورد تأیید بود مقالات دارای اعتبار، قابلیت اعتماد و استانداردهای روش‌شناسی انتخاب شد. گام هفتم ارائه یافته‌ها: در پایان پس از بررسی مقالات و منابع گردآوری شده به ارائه نتیجه و مدل نهایی پرداخته شد.

همان‌گونه که در جدول ۱ نشان داده می‌شود در خصوص بی‌انگیزگی تحصیلی تعداد ۱۷ پژوهش مورد بررسی قرار گرفت مشخصات آنها در جدول ۱ مشخص شده است که مفاهیم و کدهای اولیه ذکر شده در این حوزه از آنها استخراج گردید.

1.Critical Appraisal Skills Program

جدول ۱. جامعه آماری پژوهش‌های انتخاب شده جهت ورود به پژوهش

کد اثر	عنوان	پژوهشگر	سال انتشار	روش پژوهش	ملاک ورود
۱	بررسی بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان با ارائه راهکارهای مؤثر	پوررضا و همکاران	۱۴۰۲	مطالعه کتابخانه‌ای	تناسب موضوع و روش
۲	بررسی عوامل مؤثر در بی‌انگیزگی دانش‌آموزان در درس ریاضی	نوشادی و همکاران	۱۴۰۲	توصیفی- تحلیلی	تناسب موضوع و روش
۳	اثرات بی‌انگیزگی تحصیلی در دانش‌آموزان	بلوچ لاشاری و همکاران	۱۴۰۲	توصیفی- تحلیلی	تناسب موضوع و روش
۴	مطالعه کیفی فرآیند بی‌انگیزگی تحصیلی با استفاده از شیوه نظریه داده بنیاد	قاسم زاده و حسینی صدر	۱۴۰۲	کیفی داده بنیاد	تناسب موضوع و هدف
۵	مروری بر بی‌انگیزگی تحصیلی و عوامل مؤثر بر آن	هاشمی و همکاران	۱۴۰۲	روش کتابخانه‌ای	تناسب موضوع و به روز بودن
۶	بررسی علل مختلف بی‌انگیزگی دانش‌آموزان و راه‌های رفع آن	نوری و همکاران	۱۴۰۲	کیفی	تناسب موضوع و به روز بودن
۷	شناسایی عوامل بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان دوره متوسطه اول مناطق روستایی شهرستان چهاربرج	بدری گرگری و اکبری	۱۴۰۱	کیفی پدیدارشناسی	تناسب موضوع و روش
۸	تجربه زیسته دانش‌آموزان از پدیده بی‌انگیزگی تحصیلی: یک مطالعه پدیدارشناختی	رشیدی‌پور و همکاران	۱۴۰۱	کیفی پدیدارشناسی	تناسب موضوع و روش
۹	بررسی علل بی‌انگیزگی دانش‌آموزان دبیرستان به درس خواندن	دستیارحقیقی و ملک پورافشان	۱۴۰۱	توصیفی تحلیلی	دقت روش در جمع‌آوری داده‌ها
۱۰	تحلیل ادراک و تجربه زیسته معلمان ابتدایی شهرستان طارم از دلایل بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان در درس ریاضی؛ مطالعه به روش پدیدار شناسی	محمدی و همکاران	۱۳۹۸	کیفی پدیدارشناسی	دقت روش در جمع‌آوری داده‌ها
۱۱	بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان پسر دوره متوسطه اول نواحی روستایی: یک مطالعه داده بنیاد	صادقی و همکاران	۱۴۰۱	داده بنیاد	تناسب موضوع و هدف

جدول ۱. جامعه آماری پژوهش‌های انتخاب شده جهت ورود به پژوهش

کد اثر	عنوان	پژوهشگر	سال انتشار	روش پژوهش	ملاک ورود
۱۲	بی‌انگیزگی دانش‌آموزان نسبت به تحصیل، آن‌طور که توسط دانشجویان آموزش متوسطه گزارش شده است	دی لی و سوانو	۲۰۲۵	کیفی پدیدارشناسی	کیفیت جمع‌آوری داده و میزان دقت در تجزیه و تحلیل داده‌ها
۱۳	مبارزه با بی‌انگیزگی دانش‌آموزان: کمک به معلمان ایجاد کلاس‌های درس حامی استقلال که انگیزه و موفقیت بالاتر را پرورش می‌دهند	شلوتفلد[1]	۲۰۱۸	توصیفی- تحلیلی	تناسب موضوع و روش
۱۴	تأثیر عوامل انگیزشی بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان	فکری مساحه و نور جمال الدین	۲۰۲۳	کیفی	تناسب اهداف با اهداف مقاله
۱۵	یازهای اساسی روانشناختی در کلاس درس: مروری بر ادبیات در دانش‌آموزان ابتدایی و راهنمایی	کنسا و همکاران	۲۰۲۲	کیفی	کیفیت جمع‌آوری داده و میزان دقت در تجزیه و تحلیل داده‌ها
۱۶	تأثیر فقدان انگیزه یادگیری دانش‌آموزان و روش‌های تدریس معلمان بر مقاومت در برابر نوآوری در زمینه کلان‌داده. یادگیری و انگیزه	فنگ و شیائو	۲۰۲۴	کیفی	تناسب موضوع و دقت جمع‌آوری اطلاعات
۱۷	مطالعه‌ای بر ادراک انگیزه، فرسودگی تحصیلی و دلایل ترک تحصیل	یوسف و همکاران	۲۰۲۳	کیفی	به روز بودن اطلاعات و اهداف

1. Schlotfeldt

یافته‌ها

جدول ۲. کدگذاری اولیه منابع

کد اثر	یافته‌ها	کدهای اولیه
۱	علل بی‌رغبتی و بی‌انگیزه بودن دانش‌آموزان می‌تواند از دو جنبه شخصیتی و خارجی ناشی شود. از جنبه شخصیتی عواملی مانند نداشتن هدف مشخص کاهش اعتماد به‌نفس نیازهای روانی ناپاسخ‌گو و نیازهای اجتماعی نادیده گرفته شده می‌توانند باعث بی‌رغبتی و بی‌انگیزگی در دانش‌آموزان شوند از جنبه خارجی روش‌های آموزشی نامناسب، محیط تحصیلی ناشایسته و خانوادگی می‌توانند به بی‌رغبتی و بی‌انگیزگی در دانش‌آموزان منجر شوند.	نداشتن هدف مشخص، کاهش اعتماد به‌نفس، نیازهای روانی ناپاسخ‌گو، نیازهای اجتماعی نادیده گرفته شده، روش‌های آموزشی نامناسب، محیط تحصیلی ناشایسته
۲	انگیزه یکی از مهمترین عناصر یادگیری و آموزش اثربخش است که باعث آماده ساختن دانش‌آموز برای یادگیری، فعال نگهداشتن او در طول یادگیری و افزایش توجه و دقت وی برای تمرکز بیشتر می‌شود؛ اما عوامل متعددی نظیر روش‌های تدریس، نوع وسایل کمک آموزشی، محیط و فضای آموزشی، عوامل فردی و شخصیتی، عوامل خانوادگی و نوع نگرش فرد می‌تواند در بی‌انگیزگی دانش‌آموزان نسبت به درس ریاضی مؤثر باشد.	روش‌های تدریس، نوع وسایل کمک آموزشی، محیط و فضای آموزشی، عوامل فردی و شخصیتی، عوامل خانوادگی، نوع نگرش فرد
۳	علل بی‌انگیزگی می‌توانند شامل عوامل محیطی مانند محیط آموزشی نامناسب، نقص در روابط اجتماعی و فشارهای همتا و خانواده، و عوامل شخصی مانند ناتوانی‌های تحصیلی، عدم اعتقاد به خود، و عدم شناخت اهداف شخصی باشند. برای مقابله با این وضعیت، لازم است معلمان و مدارس به شناخت دقیق‌تر عوامل مؤثر بر بی‌انگیزگی و ارائه راهکارهای مناسب مانند ایجاد محیط‌های آموزشی پویا و تعاملی، ارائه بازخورد مثبت و انگیزشی، و ایجاد ارتباطات مثبت و حمایت کننده با دانش‌آموزان تمرکز کنند. با این اقدامات، می‌توان به بهبود عملکرد و روانی دانش‌آموزان بی‌انگیزه کمک کرد و آنها را به راهنمایی در یادگیری و پیشرفت تحصیلی تشویق کرد.	محیط آموزشی نامناسب، نقص در روابط اجتماعی، و فشارهای همتا و خانواده، و عوامل شخصی مانند ناتوانی‌های تحصیلی، عدم اعتقاد به خود، و عدم شناخت اهداف شخصی
۴	عدم تنوع در شیوه‌های تدریس، فراگیری سبک زندگی تکنولوژی محور، نامطلوبیت کیفیت خدمات، گرایش به ارزش‌های مادی، تضمین آینده شغلی، ضعف سرمایه اجتماعی، نبود بالندگی، کم‌توجهی یا بی‌توجهی به زیرساخت‌های بالندگی فرآیند بی‌انگیزگی تحصیلی معلمان را تفسیر می‌کنند.	کیفیت خدمات، ضعف سرمایه اجتماعی
۵	نتایج نشان داد از جمله تئوری‌های حمایت کننده انگیزش تحصیلی شامل: نظریه خود تعیین‌گری، نظریه مبادله، نظریه‌های پیشرفت، نظریه طراحی	سبک اسناد و آگاهی از راهبردهای مطالعه، فضای

جدول ۲. کدگذاری اولیه منابع

کد اثر	یافته‌ها	کدهای اولیه
	انگیزشی برای یادگیری و عملکرد، نظریه انگیزه مبتنی بر هویت می‌باشد و از جمله عوامل مؤثر بر بی‌میلی تحصیلی می‌توان به چهار دسته از عوامل شامل عوامل فردی: سبک اسناد و آگاهی از راهبردهای مطالعه: اعتماد به‌نفس، علاقه و توجه مربوط به مسائل درسی، هدفمندی عوامل خانوادگی: فضای روانی و عاطفی خانواده، نگرش والدین به تحصیل، پایگاه اقتصادی و اجتماعی خانواده، داشتن درکی روشن و عمیق از توانایی‌های فرزندان خود در زمینه‌های گوناگون، استنباط و روشن بینی والدین نسبت به تمایلات و علایق فرزندان و رسانه‌های گروهی عوامل آموزشگاهی شامل: روش تدریس معلم، نگرش به امتحان، نگرش به معلم، نگرش به مسؤولین مدرسه و عوامل اجتماعی نظیر، ارزش تحصیل در جامعه، نقش تحصیل در پایگاه اجتماعی، و نقش تحصیل در آینده شغلی با انگیزه تحصیلی فراگیران اشاره کرد.	روانی و عاطفی خانواده، نگرش والدین به تحصیل، پایگاه اقتصادی و اجتماعی خانواده، روش تدریس معلم، نگرش به امتحان ارزش تحصیل در جامعه
۶	کمبود انگیزه یا کاهش انگیزه به وضعیتی اشاره دارد که دانش‌آموزان کمتر به درس‌ها و فعالیت‌های آموزشی علاقه‌مند هستند. این مشکل ممکن است در سطوح مختلف تحصیلی و در هر رشته‌ای رخ دهد. کمبود انگیزه می‌تواند تأثیرات منفی و بزرگی بر روی عملکرد و پیشرفت دانش‌آموز داشته باشد. علل کمبود انگیزه در دانش‌آموزان متنوع و ریشه‌دار هستند. برخی از دلایل عمومی شامل حس عدم قابلیت درک مطالب و اهداف درسی، نگرانی از شکست و ناموفقی، فشارهای خانوادگی و اجتماعی، روابط نامناسب معلم و دانش‌آموز، کمبود اعتماد به‌نفس و عدم شناخت مزیت‌ها و دستاوردهای خود می‌باشند.	حس عدم قابلیت درک مطالب و اهداف درسی، نگرانی از شکست و ناموفقی، فشارهای خانوادگی و اجتماعی، روابط نامناسب معلم و دانش‌آموز، کمبود اعتماد به‌نفس و عدم شناخت مزیت‌ها و دستاوردهای خود
۷	انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان تحت تأثیر عوامل گوناگون مانند عوامل فردی، خانوادگی، آموزشگاهی، اجتماعی و رسانه‌های ارتباطی قرار می‌گیرد. نتایج پژوهش بیانگر آن است که ترکیبی از عوامل گوناگون در بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان مناطق روستایی مؤثر است.	عوامل فردی، خانوادگی، آموزشگاهی، اجتماعی و رسانه‌های ارتباطی
۸	ارتباط ادراک شده با زندگی، خودباوری تحصیلی، احساس کنترل و اجبار شدید، روابط صمیمانه، ادراک بی‌انصافی، عدم علاقه و توجه به درس، خودتنظیمی و تجربه هیجانات در کلاس درس، استخراج شدند. در مجموع، نتایج مطالعه حاضر ضمن همراستایی با زوایای فکری مدل جامع طراحی انگیزشی کلر، شواهدی تکمیلی در دفاع از نقش تفسیری عنصر اطلاعاتی هیجان، در پیش‌بینی نقصان انگیزشی یادگیرندگان ایرانی فراهم کرد. بهبود	احساس کنترل و اجبار شدید، روابط صمیمانه، ادراک بی‌انصافی، عدم علاقه و توجه به درس

جدول ۲. کدگذاری اولیه منابع

کد اثر	یافته‌ها	کدهای اولیه
	مدل رفتار رابطه بین فردی دانش‌آموز/ معلم/ والد با تأکید بر درک و بهبود تجارب هیجانی یادگیرندگان مؤثرترین راه بهبود نیمرخ انگیزشی آنها تلقی می‌شود.	
۹	والدین بسیار نقش کمک کننده به دانش‌آموز را دارند تا او نسبت به درس خواندن حس خوب و مثبتی داشته باشد و این کار را به‌عنوان وظیفه هر روزه خود به نحو احسن انجام دهد. یکی از بزرگترین عواملی که ممکن است موجب شکست در تحصیل و کار شود، بی‌حوصلگی در درس خواندن یا تنبلی درس است. این اتفاق زمانی می‌افتد که میلی به درس خواندن نیست و نمی‌توان به خوبی مطالبی که مطالعه می‌شود یاد گرفته و به خاطر سپرد. این موضوع معمولاً به دلیل آشنا نبودن ما با روش‌های مطالعه و یادگیری اتفاق می‌افتد براساس استنباط‌های انجام شده عدم آگاهی از اصول درست مطالعه، ارتباط ضعیف مدرسه و خانواده در پیگیری مسایل مربوط به خواندن و نوشتن، نبود هدف مشخص بویژه در زمان کنکور می‌تواند بی‌رغبتی را چند برابر کند.	بی‌حوصلگی در درس خواندن، عدم آگاهی از اصول درست مطالعه، نبود هدف مشخص، ارتباط ضعیف مدرسه و خانواده
۱۰	در مرحله کدگذاری باز به تعداد ۵۹ مفهوم اولیه منجر شد که با حذف و تعدیل کدهای همسان، در مرحله دوم به تعداد ۲۷ مضمون تقلیل یافتند و با انجام پالایش مفاهیم، هشت مقوله اصلی شامل «سرمایه خانواده»، «میدان‌های متقاطع»، «منش و سبک تدریس معلم»، «خود پنهان»، «پرسه زنی متنوع»، «چالش‌های تردد»، «اشکال و تناقضات نظام ارزیابی» و «تقلیل‌گرایی سواد به خواندن و نوشتن» شکل گرفتند. در پایان، به استناد مقولات اصلی کشف شده، مقوله‌مرکزی پژوهش، یعنی بی‌انگیزگی تحصیلی، به مثابه فقر رفتاری، نهادی و فرهنگی تعیین و در قالب یک نظریه داده بنیاد ترسیم شد.	سرمایه خانواده، منش و سبک تدریس معلم، خود پنهان، پرسه زنی متنوع، چالش‌های تردد، «اشکال و تناقضات نظام ارزیابی» و «تقلیل‌گرایی سواد به خواندن و نوشتن»
۱۱	پس از تجزیه و تحلیل یافته‌ها، عوامل مؤثر بر افت تحصیلی در هفت دسته عوامل مربوط به معلم، عوامل مربوط به دانش‌آموز، عوامل مربوط به آموزشگاه، عوامل مربوط به کتاب درسی، عوامل خانوادگی، عوامل نظام آموزشی و عوامل اجتماعی ارایه شد.	عوامل مربوط به معلم، عوامل مربوط به دانش‌آموز، عوامل مربوط به آموزشگاه، عوامل مربوط به کتاب درسی، عوامل خانوادگی، عوامل نظام آموزشی و عوامل اجتماعی
۱۲	دانش‌آموز یاد شده دارای سطح انگیزشی ضعیف و سطح عملکردی پایین در بروز انگیزش خود بود. با توجه به اطلاعات به دست آمده، راه‌حل‌هایی صورت	عدم پرورش حس انگیزش، پرورش حس نشاط

جدول ۲. کدگذاری اولیه منابع

کد اثر	یافته‌ها	کدهای اولیه
	گرفت که نتایج به این شرح است: پرورش حس انگیزش بایستی از دوران قبل از مدرسه و با کوشش و تلاش والدین در کودکان ایجاد گردد تا با ورود به مدرسه حداقلی از این حس در دانش‌آموزان موجود باشد. آنگاه در محیط مدرسه است که بایستی اولیای مدرسه از جمله معلمان در تقویت این حس بکوشند و فرزندانی قوی، شاداب و پرانرژی برای آینده کشورمان تربیت نمایند.	
۱۳	سن و مراحل رشد یکی از عوامل مهم بی‌انگیزگی دانش‌آموزان است. (البته مسایلی که از امور طبیعی و عادی باشد نباید موجب نگرانی شود) شناخت محیط دانش‌آموز، دغدغه‌های احتمالی او، نوع تکریم شخصیت، عدم یا وجود تعارض رفتاری خانه و مدرسه، نوع ارتباط با همکلاسی‌ها، نوع رفتار همکلاسی‌ها و نوع طبقاتی هم‌درسی‌ها اموری هستند که طبیعتاً در بی‌انگیزگی دانش‌آموزان مؤثر است. علاوه بر آن، انتقال از مراحل تحصیلی خود عامل دیگری است، دانش‌آموزی که به کلاس چهارم ابتدایی می‌رسد با مفاهیم جدیدی روبرو می‌شود که برای او مأنوس نیستند و دانش‌آموزی که به دبیرستان راه می‌یابد هنوز در هوای دوره راهنمایی است. یکی دیگر از عوامل بی‌انگیزگی دانش‌آموزان عدم علاقه به نوع درس یا نوع تدریس توسط معلم است که در همه این موارد و موارد مشابه باید سراغ علت رفت و اگر قابل رفع است آن را رفع کرده و محیطی آرام و مناسب برای تحصیل دانش‌آموزان فراهم کرد و زمینه‌هایی که بی‌انگیزگی دانش‌آموزان را فراهم می‌آورد را کنترل کرد. بیشتر انسان‌ها دوست دارند در زندگی با انگیزه باشند و از اتفاقاتی که دور و بر آنها رخ می‌دهد، لذت ببرند. بی‌شک فضای شاداب و دوست داشتنی تأثیر زیادی در شکوفایی استعدادها، خلاقیت، پویایی و پیشرفت تحصیلی، کارایی، سلامت و زنده دلی دانش‌آموزان دارد. مدرسه بانشاط موجب شکوفایی جسم و اندیشه کودکان و دانش‌آموزان می‌شود.	عدم یا وجود تعارض رفتاری خانه و مدرسه، نوع ارتباط با همکلاسی‌ها، نوع رفتار همکلاسی‌ها و نوع طبقاتی همدرسی‌ها، انتقال از مراحل تحصیلی، عدم علاقه به نوع درس یا نوع تدریس
۱۴	پس از جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از روش ویکور فازی، عوامل مؤثر در بی‌انگیزگی هنرجویان رتبه‌بندی شدند. رتبه‌بندی ۱۴ عامل برتر به این ترتیب می‌باشد: عدم کنترل والدین نسبت به وضعیت تحصیلی فرزندشان؛ مشکلات خانوادگی (طلاق اعتیاد و...)؛ عدم امید به آینده؛ نگرش هنرجو به مدرسه وتحصیل؛ خودپنداره تحصیلی پایین در هنرجویان؛ گروه	عدم کنترل، مشکلات خانوادگی، ناامیدی، ارتباطات اجتماعی، نگرش به دنیای بیرون

جدول ۲. کدگذاری اولیه منابع

کد اثر	یافته‌ها	کدهای اولیه
	همسالان؛ تشویق نشدن؛ محرومیت از امکانات اولیه؛ نداشتن استراحت کافی (کار در ساعات غیرمدرسه)؛ نگرش هنرجو به معلم (روش تدریس و ...)؛ عدم مهارت در انجام تکالیف؛ داشتن تجربیات شکست تلخ متعدد؛ یکنواخت بودن محیط آموزش؛ بی‌ارتباط بودن تکالیف با نیازهای روزانه.	
۱۵	نتایج نشان داد که بین گروه‌های مورد مطالعه از نظر عوامل مؤثر بر دلزدگی تحصیلی تفاوت معنی‌داری وجود دارد. نتایج تحلیل داده‌ها همچنین نشان داد که مهمترین عوامل مؤثر بر دلزدگی دانش‌آموزان دبیرستانی عبارت‌اند از: مشکلات و ناراحتی‌های جسمانی، نداشتن اطلاعات در مورد رشته‌های دانشگاهی، نداشتن دبیران مجرب، و مشکلات پدر و مادر با یکدیگر.	مشکلات و ناراحتی‌های جسمانی، نداشتن اطلاعات در مورد رشته‌های دانشگاهی، نداشتن دبیران مجرب و مشکلات پدر و مادر با یکدیگر.
۱۶	پس از انجام مصاحبه‌ها با گروه هدف عوامل بی‌انگیزگی تحصیلی جهت سنجش شناسایی شده که می‌توان به ویژگی‌های تکلیف، باورهای تلاش، باورهای توانایی، ارزش تکالیف و تلاش‌ها، ویژگی‌های فردی و عوامل عاطفی- روانی اشاره کرد.	عوامل آموزشی، عوامل روانی و عاطفی، ویژگی فردی
۱۷	پس از جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها در نهایت مشخص گردید که عوامل درونی و بیرونی بسیاری بر بی‌انگیزگی تحصیلی مؤثر است در این میان چون دانش‌آموزان بیشتر وقت خود را در کنار خانواده می‌گذرانند می‌توان گفت نقش خانواده در این زمینه پررنگ‌تر خواهد بود. بعد از تأثیر خانواده‌ها عامل دیگری که در این امر دخیل است ارتباط با گروه همسالان است که این ارتباط به نوبه خود دارای مزیت‌هایی نیز می‌باشد ولی زمانی که بیش از حد باشد قطعاً به پیشرفت تحصیلی لطمه وارد خواهد کرد.	از هم‌گسیختگی خانوادگی، ارتباط بیش از حد با گروه همسالان

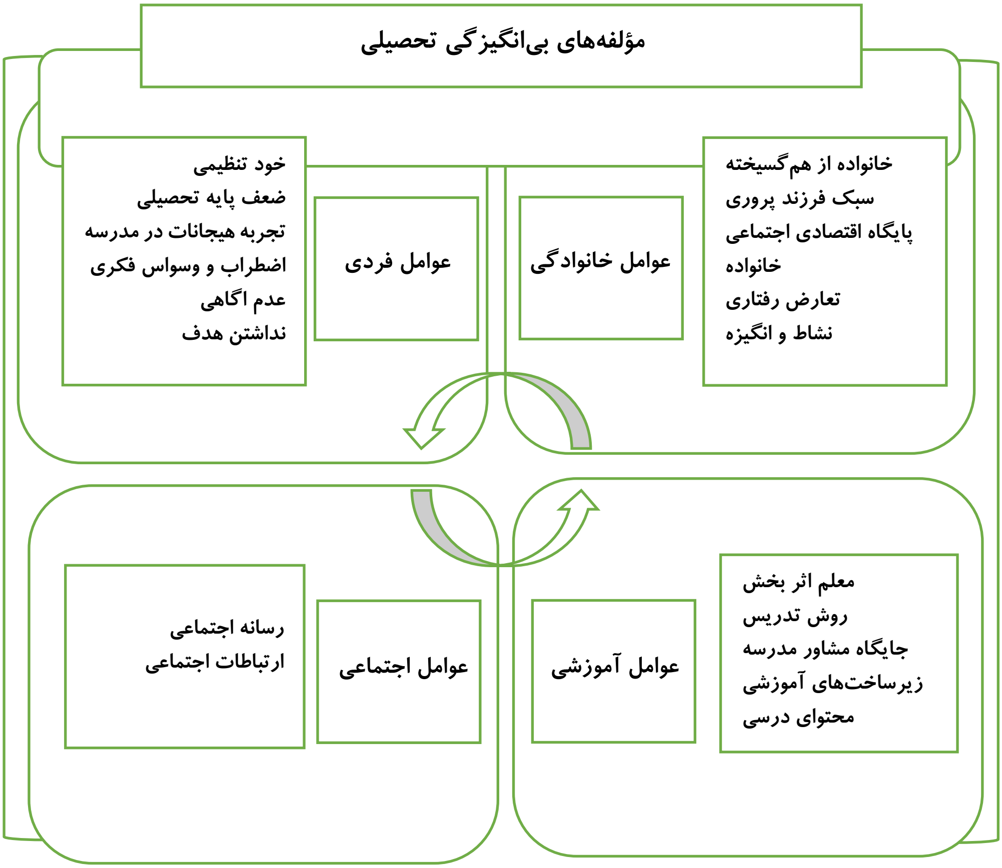
گام بعدی بر روی تحلیل کدها در سطحی کلان‌تر تمرکز دارد. در این گام کدهای مختلف در قالب مضامین مرتب شدند. کدها بر حسب ویژگی‌های مشابهی که بین افراد مورد مطالعه وجود داشتند، طبقه‌بندی شدند و مفاهیم پایه بر اساس ارتباط با موضوع‌های مشابه صورت گرفت که در واقع مقوله‌سازی یا تم‌سازی محسوب می‌شد که نتایج آن در جدول ۲ ذکر شد.

جدول ۳. مضامین اصلی و فرعی استخراج شده در خصوص مؤلفه بی‌انگیزگی تحصیلی

ردیف	کد اولیه	مضمون فرعی	مضمون اصلی
۱	بی‌حوصلگی در درس خواندن	خود تنظیمی	عوامل فردی
۲	عدم مدیریت زمان		
۳	عدم اراده برای شروع و ادامه دادن درس		
۴	پایه ضعیف تحصیلی	ضعف پایه تحصیلی	
۵	عدم علاقه به درس		
۶	هیجانان مثبت	تجربه هیجانات در مدرسه	
۷	هیجانات منفی		
۸	رفتارهای متعارف هیجان		
۹	کاهش اعتماد به نفس	اضطراب و وسواس فکری	
۱۰	نگرانی نسبت به دنیای بیرون		
۱۱	نیازهای روانی پاسخ داده نشده		
۱۲	نگرانی از شکست تحصیلی		
۱۳	نگرش به امتحان		
۱۴	عدم آگاهی از اصول صحیح درس خواندن	عدم آگاهی	
۱۵	عدم شناخت مزیت‌ها و دستاوردهای خود		
۱۶	عدم شناخت استعدادهای خود		
۱۷	نداشتن هدف مشخص در زندگی	نداشتن هدف	
۱۸	عدم شناخت اهداف		
۱۹	اختلاف والدین با هم دیگر	خانواده از هم گسیخته	عوامل خانوادگی
۲۰	جدایی والدین		
۲۱	احساس کنترل شدید در خانواده	سبک فرزندپروری	
۲۲	اجبار شدید والدین به درس خواندن		
۲۳	درس خواندن مشروط		
۲۴	کمال‌گرایی بیش از حد والدین نسبت به دانش‌آموز		
۲۵	میزان تحصیلات والدین	پایگاه اقتصادی اجتماعی	
۲۶	نوع شغل والدین		
۲۷	فقر و محرومیت در خانواده		
۲۸	عدم یا وجود تعارض رفتاری در خانواده	تعارض رفتاری	
۲۹	ارتباط ضعیف مدرسه و خانواده		
۳۰	عدم پرورش حس نشاط در خانواده	نشاط و انگیزه	
۳۱	عدم پرورش حس انگیزش در خانواده		
۳۲	ناتوانی معلم در مدیریت کلاس درس	معلم اثر بخش	عوامل آموزشی

ردیف	کد اولیه	مضمون فرعی	مضمون اصلی
۳۳	نداشتن دبیر مجرب		
۳۴	کسل شدن کلاس درس		
۳۵	روابط نامناسب معلم و دانش‌آموز		
۳۶	به روز نبودن علم دبیران		
۳۷	بی‌انگیزگی دبیران		
۳۸	عدم تنوع در روش‌های تدریس	روش تدریس نوین	
۳۹	روش‌های تدریس نامناسب		
۴۰	نداشتن مشاور تحصیلی در مدرسه	جایگاه مشاور	
۴۱	عدم مهارت مشاوران جهت هدایت و مشاوره تحصیلی		
۴۲	عدم اعتماد دانش‌آموز به مشاور تحصیلی		
۴۳	وسایل کمک آموزشی نامناسب	زیر ساخت آموزشی	
۴۴	محیط تحصیلی نامناسب		
۴۵	کیفیت خدمات نامناسب		
۴۶	عدم جذابیت کافی درس	محتوای درسی	
۴۷	عدم تنوع استفاده از روش تدریس نوین	محتوای درسی	
۴۸	کاربردی نبودن محتوای کتاب‌ها		
۴۹	استفاده و وابستگی بیش از حد از فضای مجازی	رسانه‌های اجتماعی	عوامل اجتماعی
۵۰	استفاده و وابستگی بیش از حد از بازی‌های آنلاین		
۵۱	ارتباط بیش از حد با همسالان	ارتباطات اجتماعی	
۵۲	رابط نامناسب معلم و دانش‌آموز		
۵۳	روابط نامناسب دانش‌آموز و والد		
۵۴	نقص در روابط اجتماعی		
۵۵	نیازهای اجتماعی نادیده گرفته شده		

در جدول ۳ کدهای باز، مضمون‌های فرعی و اصلی در مورد مؤلفه‌های بی‌انگیزگی تحصیلی ذکر شده است؛ بر اساس نتایج تحلیل مصاحبه‌ها، ۵۵ کد باز، ۱۸ مضمون فرعی و ۴ مضمون اصلی شناسایی شد که در شکل ۱ مضامین اصلی و فرعی به نمایش گذاشته می‌شود.

شکل ۱. مضامین اصلی و فرعی بی‌انگیزگی تحصیلی

مضمون اصلی ۱. عوامل فردی: عوامل فردی مربوط به شخص دانش‌آموز و ویژگی‌های عمدتاً ذاتی و محیطی او هستند. این عوامل شامل هیجانات مثبت و منفی، هوش فرد، اضطراب و وسواس فکری، عدم آگاهی، نداشتن هدف در طول دروه تحصیلی می‌باشد همان‌گونه گه ذکر گردید این عوامل مربوط به درون فرد و یا محیط اطراف می‌باشد که بر خلق و خوی فرد تأثیر دارد.

مضمون اصلی ۲. عوامل خانوادگی: تأثیر فضای روانی عاطفی خانواده بر انگیزه تحصیلی بر کسی پوشیده نیست. فضای روانی خانواده تأثیری مستقیم و غیرمستقیم بر انگیزه تحصیلی دانش‌آموز

می‌گذارد. بنابراین باید گفت یکی از مهمترین علل بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان در خانواده رخ می‌دهد. باورهای غلط خانواده و ارزش‌های فرهنگی نادرست، باعث سرخوردگی دانش‌آموزان می‌شود. بسیاری از والدین دوست دارند فرزندانشان آرزوهای ناکام آنها را برآورده کنند. بیش از حد توان از فرزندان خود انتظار دارند. کمال‌گرا هستند و خطا و اشتباه را نادیده نمی‌گیرند. در نتیجه فشار مضاعف در فرزند وارد می‌کنند. دست به تحقیر و تنبیه و توهین می‌زنند و یا در ارزش‌گذاری ذهنی فرزند خود، تأثیر منفی دارند. تمامی این عوامل باعث شدیدترین انواع بی‌انگیزگی دانش‌آموزان می‌شود.

مضمون اصلی ۳. عوامل آموزشی: مدرسه و سیستم آموزشی نیز از عوامل مهم بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان است. متأسفانه رقابتی کردن فضا در مدارس، ارزش‌گذاری روی رفتارها و نمره، شیوه‌های آموزشی غلط، پر رنگ بودن نقش تنبیه و از این دست رفتارها باعث بی‌انگیزگی تحصیلی می‌شوند. از سوی دیگر، به دلیل ضعف سیستم‌های آموزشی هدف از هر درس مشخص نیست. دانش‌آموز ارتباط درسی را که می‌خواند، با زندگی روزمره و اجتماعی خود درک نمی‌کند. در نتیجه همه این اشتباهات، بی‌انگیزگی تحصیلی به وجود می‌آید.

البته می‌توان خوشبین بود که توجه روزافزون دولت‌ها به مسأله آموزش، باعث بهبودی سیستم‌های آموزشی شده است. در نتیجه مدارس رو به سوی داشتن فضاهای شاد و متنوع می‌روند. وجود مشاوران تحصیلی در مدارس، از جمله دیگر عوامل کمک کننده به بهبود نظام آموزشی است.

مضمون اصلی ٤. عوامل اجتماعی: عوامل اجتماعی خارج از کنترل دانش‌آموزان و والدین ایشان است، این عوامل براساس مضامین استخراج شده از پژوهش‌ها شامل میزان و نحوه استفاده ار فضای مجازی و ارتباطات اجتماعی می‌باشد. این ارتباطات بیشتر شامل ارتباط با همسالان است که اگر این ارتباط خارج از حد متعارف و کنترل نشده باشد بر انگیزه و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموز تأثیر خواهد داشت.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف اصلی این پژوهش استخراج ابعاد بی‌انگیزگی تحصیلی مطرح در مطالعات و پژوهش‌های صورت‌گرفته به‌منظور ارائه چهارچوب مفهومی بی‌انگیزگی تحصیلی بوده است. با بررسی‌های

به‌عمل آمده، براساس یافته‌های پژوهش، ۵۵ مفهوم در ۱۸ مضمون فرعی و ۴ مضمون اصلی، با عناوین: بعد عوامل فردی با ۶ مؤلفه (خودتنظیمی، تجربه هیجانات در مدرسه، اضطراب و وسواس فکری، عدم آگاهی، نداشتن هدف)، بعد عوامل خانوادگی با ۵ مؤلفه (خانواده از هم‌گسیخته، سبک فرزندپروری، پایگاه اقتصادی اجتماعی، تعارض رفتاری، نشاط و انگیزه)، بعد عوامل آموزشی با ۵ مؤلفه (معلم اثربخش، روش تدریس نوین، جایگاه مشاور، زیرساخت آموزشی، محاوای درسی)، بعد مهارت مدیریتی با ۲ مؤلفه (مدیریت کلاس، سازماندهی کلاس) و بعد عوامل اجتماعی با ۲ مؤلفه (رسانه‌های اجتماعی، ارتباطات اجتماعی) تلخیص و دسته‌بندی شدند که نتایج حاصل از این پژوهش نتایج پژوهش‌های گذشته از جمله؛ وانگ و چن (۲۰۲۵) که در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که باورهای خود دانشجو، استادان و همچنین دوستان وی از جمله عوامل تأثیرگذار در انگیزش تحصیلی دانشجویان هستند، فرناندز ریو (۲۰۱۷) که در پژوهش خود نشان داد، عوامل آموزشگاهی شامل: نگرش به امتحان، نگرش به معلم، نگرش مسؤولان به دانشجو و دانشگاه و عوامل اجتماعی نظیر، ارزش تحصیل در جامعه، نقش تحصیل در پایگاه اجتماعی و نقش تحصیل در آینده شغلی با انگیزه تحصیلی فراگیران رابطه معناداری دارد و همچنین با پژوهش مولوی و همکاران (۱۳۸۶) که در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که دانشجویانی که از موقعیت اقتصادی خوبی برخوردارند انگیزه تحصیلی بیشتری دارند این نتیجه حاکی از آن است که اطمینان داشتن از تأمین امکانات مادی در میزان انگیزه تحصیلی مؤثر است، نیشیمورا و کومورا (۲۰۲۳) نشان دادند با پیشرفت علم و فناوری یادگیرندگان کانال‌های بیشتری برای درک امور در اختیار دارند و توانمندی آنان به سطح بالاتری ارتقاء یافته که از طریق اصلاح کلاس درس اشتیاق یادگیری دانش‌آموزان را برای بهبود عملکرد افزایش می‌دهند، همسو می‌باشد.

بر پایه ابعاد شناسایی شده مدل مفهومی بی‌انگیزگی تحصیلی و اصول آن در ادامه، به تشرح ابعاد شناسایی شده پرداخته می‌شود.

از عوامل شناسایی شده در خصوص بی‌انگیزگی تحصیلی در این پژوهش می‌توان به عوامل فردی اشاره کرد؛ عوامل فردی مربوط به شخص دانش‌آموز و ویژگی‌های عمدتاً ذاتی و مرتبط او هستند. مطالعات مختلف نشان داده است که درصد بسیار اندکی از موارد بی‌انگیزگی، به علت ناتوانی ذهنی و عدم کشش فرد است. امروزه دیگر اهمیتی را که درگذشته به هوش داده می‌شد، مطرح نمی‌کنند

زیرا گفته می‌شود که هر شخص با نردبان صفات شخصیتی خود راه پیشرفت و تکامل را طی می کند و آنچه مهم است صفاتی چون تحمل و بردباری، داشتن پشتکار، اعتماد به نفس و نهراسیدن از شکست می‌باشد. معلمان عقیده دارند که دانش‌آموزان دارای انگیزش، حتی اگر از پیشرفت اندکی برخوردار باشند در محدوده توانایی خود عمل می‌کنند. بنابراین تلاش برای افزایش انگیزش تحصیلی از اهمیت بسزایی برخوردار است. در مورد تأثیر انگیزه بر پیشرفت تحصیلی و یادگیری، پژوهش‌های زیادی انجام‌گرفته است. دیگر موارد مهم در زمینه عوامل فردی و مربوط به دانش‌آموز می‌توان به عزت نفس اشاره داشت دانش‌آموزی که به طور دائم در مدرسه موفقیت کسب می کند، باید تأیید مدرسه و معلمان را به خود تعمیم دهد. و یک مفهوم کلی مثبت درباره خودش به‌عنوان یادگیرنده ایجاد کند. مطالعات انجام شده بیانگر رابطه بین عزت نفس تحصیلی و انگیزش تحصیلی است. هر فرد فعالیت‌هایی را که با موفقیت انجام داده است و یا می‌تواند انجام دهد، دوست دارد. اگر شخص بر این باور باشد که درگذشته تکالیف مشابهی را با موفقیت انجام داده است احتمالاً با تکالیف بعدی با نوعی عاطفه مثبت برخورد خواهد کرد و بالعکس (مقیمی و همکاران، ۱۳۸۹). از جمله پژوهشگرانی که در پژوهش‌های خود به تأثیر عوامل فردی بر بی‌انگیزگی تحصلی اشاره داشتند عبارت بودند از الشراری (۲۰۲۴) نشان داد رابطه منفی آشکاری بین استرس روانی و انگیزه تحصیلی وجود دارد و با افزایش استرس روانی، توانایی دانش‌آموزان برای سازگاری تحصیلی رو به کاهش است که نشان‌دهنده تأثیر منفی استرس بر انگیزه تحصیلی آنها است. دو امارال و همکاران (۲۰۲۲) در پژوهشی نشان دادند که موانع بین‌المللی‌سازی، انگیزه درونی و بیرونی افراد است. تسهیل‌کننده‌های اصلی بین‌المللی‌سازی، آموزش شبکه‌سازی، دسترسی به منابع دانشجویی، انگیزه‌های اصلی پیشرفت شخصی و فرصت‌های شغلی بودند. رومانی و همکاران (۱۳۹۸) نشان دادند که عوامل شخصیتی، انگیزه و علاقه شخصی، احساس رضایمندی، احساس تنهایی، انتظار موفقیت، سلامت جسمی و روانی، سبک زندگی، عوامل محیطی و افسردگی، ارتباط ضعیف با دوستان، درآمد کم و مسافت طولانی محل سکونت تا دانشگاه، هوش و استعداد دانشجو، بومی نبودن دانشجویان، وضعیت اشتغال و تأهل از عوامل مؤثر در کاهش انگیزه تحصیلی هستند که نتایج این پژوهش‌ها با یافته‌های این پژوهش همسو است.

یکی از عوامل شناسایی شده در خصوص بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان عوامل مربوط به خانواده است. خانواده اولین مکانی است که کودک در آن زندگی می‌نماید و تربیت می‌گردد. خانواده به‌عنوان اولین نهاد اجتماعی می‌تواند نقش بارزی در پیشرفت تحصیلی داشته باشد. عمده‌ترین عوامل خانوادگی مؤثر در پیشرفت تحصیلی از این قرار می‌باشد: شرایط عاطفی خانواده، به جرأت می‌توان گفت که مهمترین عامل اثرگذار در شکل‌گیری نگرش دانش‌آموزان نسبت به تحصیل، خانواده است. دانش‌آموزی که در خانواده با پدر و مادر درگیر است، برای نشان دادن مخالفت خود با آنها ناخودآگاه سعی می‌کند برخلاف میل آنها رفتار کند. همچنین، در خانواده‌هایی که مشکلات بین پدر و مادر وجود دارد و مدام با هم جر و بحث دارند بر روی روحیه و انگیزه دانش‌آموزان تأثیر می‌گذارد و در بی‌تفاوت شدن آنها به تحصیل اثرگذار خواهد بود از جمله از عوامل دیگری که در بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموز مؤثر است شرایط اجتماعی و اقتصادی خانواده‌ها می‌باشد. در خانواده‌های طبقات پایین، دانش‌آموزان شروع به تحصیلاتی ناشناخته می‌کنند، به امتحاناتی دشوار می‌اندیشند با متن‌هایی مواجه می‌شوند که آنها را مشکل می‌پندارند در حالی‌که دانش‌آموزان متعلق به طبقات اجتماعی- اقتصادی بالاتر با آرامش درباره آنها صحبت می‌کنند. کودکان طبقات بالا و متوسط در خانواده‌های خود آموزش می‌بینند تا به موضوع‌ها و موقعیت‌های مرتبط با مدرسه مثلاً انجام آزمون هوشی، دادن امتحان و ... به طور مثبتی پاسخ دهند. در صورتی‌که کودکان طبقه پایین چنین آموزشی نمی‌بینند که تمام سعی خود را بکنند. همچنین آنان با این اندیشه بزرگ نمی‌شوند که اگر قرار است در زندگی موفق شوند، باید در مدرسه خوب کار کنند. این عوامل همگی در انگیزه تحصیلی آنان مؤثر خواهد بود. از جمله عوامل تأثیرگذار دیگر تحصیلات و سطح سواد در خانواده می‌باشد. پژوهشگران نیز بیان کرده‌اند که بین عملکرد تحصیلی دانش‌آموزانی که دارای والدین باسواد هستند و دانش‌آموزانی که والدین بی‌سواد دارند، تفاوت معنی‌داری وجود دارد. به این معنا که سواد والدین در پیشرفت تحصیلی فرزندان اثرات مثبتی دارد. از جمله پژوهشگرانی که در پژوهش‌های خود به تأثیر عوامل خانوادگی بر بی‌انگیزگی تحصیلی اشاره داشتند عبارت بودند از: الحسینی و شکور (۲۰۲۲) نمرات ورودی پایین، حمایت خانواده، نوع برنامه، جنسیت یادگیرنده را به‌عنوان عوامل اثرگذار شناسایی کردند. سوهینی و همکاران (۲۰۲۰) عواملی همچون دیدگاه معلم، یادگیرنده، مدرسه و خانواده را ترکیب کردند و پیچیدگی و ماهیت چندبعدی انگیزه را نشان دادند. نتیجه پژوهش (الشراری، ۲۰۲۴) عدم حمایت

خانواده و فشارهای ناشی از انتظارات بالا از مهمترین دلایل بروز بی‌انگیزگی به شمار می‌روند. حقدوست (۱۳۹۸) در پژوهشی خود نشان داد که مهمترین عامل مؤثر بر بی‌انگیزگی دانش‌آموزان مشکلات و ناراحتی‌های روحی در اثر مشکلات پدر و مادر با یکدیگراست. رشیدی‌پور و همکاران (۱۳۹۹) نشان دادند که بهبود مدل رفتار رابطه بین‌فردی دانش‌آموز/ معلم/ والد با تأکید بر درک و بهبود تجارب هیجانی یادگیرندگان مؤثرترین راه بهبود نیمرخ انگیزشی آنها تلقی می‌شود که نتایج این پژوهش‌ها با یافته‌های این پژوهش همسو است.

عوامل آموزشی هم از عوامل شناسایی شده در این زمینه بودند؛ معلم مهمترین نقش را در مدرسه ایفا می‌کند و چگونگی عملکرد دانش‌آموز به رفتار معلم بستگی دارد. برای معلم انگیزه دانش‌آموز هم به‌عنوان هدف و هم به‌عنوان وسیله پیشرفت در سایر زمینه‌ها اهمیت بسیار بالایی دارد. در این زمینه معلمان باید ارتباط دو طرفه خوبی با دانش‌آموزان داشته باشند البته نه تنها رفتار معلم با دانش‌آموز در این زمینه مؤثر است بلکه رفتار مدیر و دیگر عوامل در مدرسه نیز در این خصوص مؤثر خواهد بود ولی نقش معلم در این زمینه پررنگ‌تر است علاوه بر ارتباطات صمیمانه معلم با دانش‌آموز باید معلم جهت ایجاد انگیزه و رفع کسلی دانش‌آموز از روش‌های نوین آموزشی جهت بالا بردن انگیزه در دانش‌آموزان استفاده کنند. یکی دیگر از عواملی که در ایجاد و همچنین عدم ایجاد انگیزه تحصیلی در دانش‌آموزان مؤثر است ارائه مشاوره تحصیلی توسط مشاوران تحصیلی و راهنمایان در مدرسه می‌باشد. مشاوران تحصیلی می‌توانند به شناسایی عوامل مؤثر بر بی‌انگیزگی تحصیلی و ارائه راهکارهای متناسب برای مدیریت آن کمک کنند. این راهکارها شامل برنامه‌ریزی تحصیلی، توسعه مهارت‌های مطالعه و یادگیری، و تعیین اهداف تحصیلی می‌شود. این موارد می‌توانند تأثیر تصمیم‌گیری در مسیر تحصیلی بر آینده را به صورت مثبتی رقم بزنند و دانش‌آموزان و دانشجویان از آینده تحصیلی مناسبی برخوردار باشند. از جمله پژوهشگرانی که در پژوهش‌ها خود به تأثیر عوامل آموزشی بر بی‌انگیزگی تحصلی اشاره داشتند عبارت بودند از: نیشیمورا و کومورا (۲۰۲۳)؛ اوتمن و همکاران (۲۰۲۴)؛ سالتورک (۲۰۲۱) و رومانی و همکاران (۱۳۹۸) که نتایج این پژوهش‌ها به یافته‌های این پژوهش همسو است. اوتمن و همکاران (۲۰۲۴) در پژوهشی نشان می‌هند موانع انگیزه تحصیلی شامل شلوغی کلاس‌ها، عدم سازمان دهی مدارس، عدم حمایت مدارس از نوآوری، عدم پشتیبانی کافی از معلمان، کمبود زمان برای آموزش و فشار امتحانات بودند.

سالتورک (۲۰۲۱) نشان داد که سیستم آموزش دبیرستان به شدت به نمرات برای سنجش پیشرفت تکیه می‌کند و به شدت رقابتی است که در بی‌انگیزگی اثرگذار است همچنین نیشیمورا و کومورا (۲۰۲۳) نشان دادند با پیشرفت علم و فناوری یادگیرندگان کانال‌های بیشتری برای درک امور در اختیار دارند و توانمندی آنان به سطح بالاتری ارتقاء یافته که از طریق اصلاح کلاس درس اشتیاق یادگیری دانش‌آموزان را برای بهبود عملکرد افزایش می‌دهند. رومانی و همکاران (۱۳۹۸) نشان دادند که برخورد نامناسب، عدم برقراری روابط صمیمانه با دانشجو، سخت‌گیری بیش از اندازه عوامل آموزشی، استفاده از روش‌های نامناسب تدریس، سطح پایین سواد استادان، سهیم نکردن دانشجو در فرآیند تدریس، کم انرژی بودن و لحن نامناسب بیان استادان در کلاس درس در بی‌انگیزی اثرگذار است.

عامل دیگر در خصوص بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان، عوامل اجتماعی است که خارج از کنترل دانش‌آموزان و والدین ایشان است، در این خصوص می‌توان به دو مورد اشاره داشت یکی میزان استفاده از شبکه‌های مجازی می‌باشد، در قرن بیست و یکم ما شاهد پیشرفت تکنولوژی و به تبع آن، افزایش دسترسی مردم به شبکه‌های مجازی و بازی‌های کامپیوتری با جذابیت بالا هستیم. بیشتر مردم، که دانش‌آموزان هم جزو این دسته هستند؛ جذب این شبکه‌ها و بازی‌ها و سرگرمی‌ها شده و بیشتر وقت و تمرکزشان را صرف فعالیت در این برنامه‌ها می‌کنند. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که بسیاری از نوجوان‌ها، توجه و تمرکز کمی را به درس و تحصیل اختصاص می‌دهند. از نظر روان‌شناسی بی‌انگیزگی در دانش‌آموزان، یکی از عوامل مهم این کمبود تمرکز، همین شبکه‌های مجازی پر رنگ و لعاب است؛ زیرا این ابزارها انرژی فرد را با وقت‌گذرانی در این شبکه‌ها گرفته و در نتیجه میزان توجه به درس، پایین آمده و به تبع، باعث می‌شود تا فرد انگیزه و انرژی‌اش برای درس و تحصیل پایین آمده و افت کند. از جمله پژوهشگرانی که در پژوهش‌ها خود به تأثیر عوامل اجتماعی بر بی‌انگیزگی تحصلی اشاره داشتند عبارت بودند از: قاسم‌زاده و حسینی صدر (۱۴۰۲) که نشان دادند عدم فراگیری سبک زندگی تکنولوژی محور، نامطلوبیت کیفیت خدمات، گرایش به ارزش‌های مادی، عدم تضمین آینده شغلی، ضعف سرمایه اجتماعی، نبود بالندگی دانشجویی، کم‌توجهی یا بی‌توجهی به زیرساخت‌های بالندگی، برتری ارزش‌های مادی، اطمینان نداشتن از آینده شغلی، تعاملات ناقص بین نهادی از شرایط زمینه‌ای و علی بی‌انگیزگی تحصیلی دانشجومعلمان می‌باشد. نتایج پژوهش زینلی و همکاران (۱۳۹۵) نشان داد مهمترین عوامل مؤثر بر انگیزه منابع

آموزشی، امکانات و محیط دانشگاه و نگرش جامعه به رشته تحصیلی است. در مقطع کارشناسی ارشد این عوامل عبارتند از استادان، کیفیت آموزشی و میزان نظری، کاربردی بودن دروس، آینده شغلی و همچنین دوستان و همکلاسی‌ها و در نهایت در مقطع دکتری عواملی چون آینده شغلی، نظام آموزشی کشور و عوامل اقتصادی- اجتماعی به‌عنوان مؤثرترین عوامل بر انگیزه شناخته شدند که این نتایج با نتایج این پژوهش همسو است.

در ادامه، پیشنهادات کاربردی به این شرح ارائه می‌شود:

- با توجه به نقش انکار ناپذیر بی‌انگیزگی تحصیلی به مسؤولان مشغول به خدمت در مراکز آموزشی توصیه می‌شود که توجه به نتایج مورد نظر در پژوهش را جزء اولویت‌های خود جهت افزایش انگیزه تحصیلی فراگیران در ابعاد فردی، خانوادگی، آموزشی و اجتماعی قرار دهند و هرکدام از این ابعاد را به صورت مفصل و دقیق با توجه به روش‌های مختلف پژوهش مورد بررسی قرار دهند.
- عوامل آموزشی باید بتوانند کلاس درس را به‌گونه‌ای ترتیب دهند که در فراگیر انگیزه لازم را جهت پرداختن به مسائل درسی داشته باشند تا آنان علاوه بر این‌که نسبت به گذراندن موفقیت‌آمیز تکالیف آموزشی انگیزه پیدا کنند بلکه برای زندگی سالم در اجتماع نیز گرایش بیشتری پیدا می‌کند.
- می‌توان گفت که از آن‌جایی که مسائل شخصی از جمله فاکتورهای تأثیرگذار در بی‌انگیزگی تحصیلی هستند بهتر است که در کنار توجه به سایر عوامل تأثیرگذار در بی‌انگیزگی به این مسائل نیز پرداخته گردد چرا که تا خود فرد انگیزه‌ای جهت یادگیری نداشته باشد حتی در صورتی که سایر عوامل نیز در سطح مناسبی از کیفیت و قابلیت برخوردار باشند جهت افزایش انگیزه راه به جایی نخواهند برد.

منابع

بلوچ لاشاری، صغرا، رستمی، فاطمه و بلوچ لاشاری، سمیه و ناروئی، مهرناز. (۱۴۰۲). اثرات بی انگیز گی تحصیلی در دانش آموزان. *پانزدهمین کنفرانس ملی حقوق، علوم اجتماعی و انسانی، روانشناسی و مشاوره*، شیروان.

پوررضا، علی، حسینی، فاطمه و کریم زاده، سعید. (۱۴۰۲). بررسی بی انگیزگی تحصیلی دانش آموزان با ارائه راهکارهای مؤثر. *اولین کنفرانس بین المللی پژوهش های مدیریت، تعلیم و تربیت در آموزش و پرورش*، تهران. قابل دسترسی از https://civilica.com/doc/1999986

حقدوست، هیلدا. (۱۳۹۸). تعیین عوامل مؤثر بر دلزدگی تحصیلی دانش‌آموزان دبیرستانی از دیدگاه معلمان، متخصصان و دانش‌آموزان. *سلامت روان کودک*، ۶(۳)، ۲۵۵-۲۴۲.

دستیارحقیقی، افسانه و ملک‌پور افشار، عزت الله. (۱۴۰۱). بررسی علل بی انگیزگی دانش آموزان دبیرستان به درس خواندن. *هفتمین کنفرانس ملی رویکردهای نوین در آموزش و پژوهش*، محمودآباد.

رشیدپور، فاطمه، شکری، امید، فتح‌آبادی، جلیل و پورشهریار، حسین. (۱۳۹۹). تجربه زیسته دانش‌آموزان از پدیده بی‌انگیزگی تحصیلی: یک مطالعه پدیدارشناختی. *روانشناسی تربیتی*، ۶(۱۶)، ۱۹۸-۲۳۴.

رشیدی‌پور، فاطمه، شکری، امید، فتح آبادی، جلیل و پورشهریار، حسین. (۱۳۹۹). تجربه زیسته دانش‌آموزان از پدیده بی‌انگیزگی تحصیلی: یک مطالعه پدیدارشناختی. *روان شناسی تربیتی*، ۱۶(۵۶)، ۱۹۷-۲۳۶.

رومانی، سعید، عالی پور، کبری و فرخی، صدیقه. (۱۳۹۸).شناسایی عوامل بی‌انگیزگی تحصیلی دانشجو معلمان دانشگاه فرهنگیان: رویکرد پدیدارشناسی. *روان شناسی تربیتی*، ۱۵(۵۴)، ۱۷۹-۲۰۶.

زینلی، شیوا، پیشقدم، رضا و حسینی فاطمی، آذر. (۱۳۹۵). *تشخیص عوامل مؤثر بر انگیزه و بی‌انگیزگی دانشجویان رشته زبان انگلیسی در ایران و پیشنهاد مدل انگیزه/ بی‌انگیزگی در یادگیری زبان انگلیسی*. رساله دکترا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد.

سعیدی‌پناه اردکانی، علی، اخوت، علی‌محمد و منصوری، سیروس. (۱۳۹۸). *شناسایی و رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر بی‌انگیزگی هنر جویان هنرستان‌های کار دانش استان یزد*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردکان، گروه علوم تربیتی.

صادقی، درنا، خدارحمی، سمیه و مؤمنی، حسن. (۱۳۹۸). بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان پسر دوره متوسطه اول نواحی روستایی: یک مطالعه داده بنیاد. *نوآوری‌های آموزشی*، ۱۸(۷۱)، ۱۲۷-۱۴۸.

قاسم زاده، داود و حسینی صدر، صمد. (۱۴۰۱). مطالعه علل و زمینه بی‌انگیزگی تحصیلی دانشجو معلمان علوم پایه با رویکرد کیفی. *پژوهش در آموزش علوم تجربی*، ۱(۴)،۲۷-۴۳.

قاسم‌زاده، داود و حسینی صدر، صمد. (۱۴۰۲). مطالعه کیفی فرآیند بی‌انگیزگی تحصیلی با استفاده از شیوه نظریه داده بنیاد (مورد مطالعه: دانشجومعلمان علوم پایه). *پژوهش در آموزش شیمی*، ۴(۳)، ۴۲-۵۱.

محمدی، سید تقی، کاظمی، نواب و رسول‌زاده، وحید. (۱۳۹۸). تحلیل ادراک و تجربه زیسته معلمان ابتدایی شهرستان طارم از دلایل بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان در درس ریاضی؛ مطالعه به روش پدیدار شناسی. *پیشرفت‌های نوین در روانشناسی و علوم تربیتی و آموزش و پرورش*،۲(۱۱).

مقیمی، سیدمحمد، خنیفر، حسین، زروندی، نفیسه، جوکار، احمد، بیان معمار، سیداحمد و فرجی ارمکی، اکبر. (۱۳۸۹). مطالعه و بررسی رابطه بین عوامل آموزشی و افت تحصیلی در میان دانش آموزان پسر آموزشگاه های راهنمایی. مدیریت و برنامه ریزی در نظام های آموزشی، ۳(۴)، ۱۴۴-۱۶۰.

مولوی، پرویز، رستمی، خلیل، فدایی نائینی، علیرضا، محمدنیا، حسین و رسول‌زاده، بهزاد. (۱۳۸۶). بررسی عوامل مؤثر در کاهش انگیزه تحصیلی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اردبیل. *سازمان نظام پزشکی جمهوری اسلامی ایران*، ۲۵(۱).

نوری، توران، وکیلی، کلثوم و محمدی، هاجر. (۱۴۰۲). بررسی علل مختلف بی انگیزگی دانش آموزان و راه های رفع آن. *دوازدهمین کنفرانس ملی پژوهش های نوین در تعلیم و تربیت، روانشناسی، فقه و حقوق و علوم اجتماعی*.

نوشادی، زینب، درخشان، حسن، توکلی یگانه، سهیلا و مصطفی‌پور، نادر. (۱۴۰۲). بررسی عوامل مؤثر در بی‌انگیزگی دانش‌آموزان در درس ریاضی. *پژوهش‌های معاصر در علوم و پژوهش‌ها*، ۵(۴۸)، ۶۰-۴۶.

هاشمی، امین، مطهری نیا، الهام و مطهری نیا، گلناز. (۱۴۰۲). مروری بر بی انگیزگی تحصیلی و عوامل موثر بر آن. *دومین کنفرانس ملی تازه های روانشناسی تکاملی و تربیتی*.

Al Husaini, Y. N. S., & Shukor, N. S. A. (2022). Factors affecting students' academic performance: A review. *Res Militaris*, 12(6), 284-294.

Al Shannag, Q. M., Tairab, H. H., Dodeen, H., & Abdel-Fattah, F. (2013). Linking teachers' quality and student performance in the kingdom of saudi arabia and singapore: The impact of teachers' background variableson student performance. *Journal of Baltic Science Education*, 12(5), 652-665..

Chalmers, I., Hedges, L. V., & Cooper, H. (2002). A brief history of research synthesis. *Evaluation & the Health Professions*, 25(1), 12-37.

Chowdhury, S., & Halder, S. (2019). Motivational facilitators and barriers of adaptive academic help-seeking: A systematic review. *Indian Journal of Health and Well-being*, 12, 324-333.

Conesa, P. J., Onandia-Hinchado, I., Dunabeitia, J. A., & Moreno, M. Á. (2022). Basic psychological needs in the classroom: A literature review in elementary and middle school students. *Learning and Motivation*, 79, 101819.

Dewey, J. (1938). *Experience and education.* New York, NY: Macmillan.

Do Amaral, C. C., Romani-Dias, M., & Walchhutter, S. (2022). International Brazilian students: Motivators, barriers, and facilitators in higher education. *SAGE Open*, 1: 2158-2440.

Eisner, E. W. (2002). *The arts and the creation of mind.* New Haven, CT: Yale University Press.

Feng, Z., & Xiao, H. (2024). The impact of students' lack of learning motivation and teachers' teaching methods on innovation resistance in the context of big data. *Learning and Motivation*, 87, 102020.

Fernandez-Rio, J. (2017). Impact of a sustained Cooperative Learning intervention on student motivation. *Physical Education and Sport Pedagogy*, *22*(1), 89-105.

Hamoud, A., Hashim, A. S., & Awadh, W. A. (2018). Predicting student performance in higher educationinstitutions using decision tree analysis. *International Journal of Interactive Multimedia and Artificial Intelligence, 5*, 26-31.

Howard JL, Chong JX, Bureau JS. 2020. The tripartite model of intrinsic motivation in education: A 30 year retrospective and meta-analysis. *J.Pers*, 88, 1268-1285.

Islam, F., Krishna, A., Kumar, D., & Kumari, S. (2025). Factors Influencing Academic Performance: An Empirical Study Using Predictive Analytics. *Multidisciplinar (Montevideo)*, 3:51.

Mauliya, l., Relianisa, R. Z., &Rokhyati, U. (2020). Lack of motivation factors creating poor academic performance in the context of graduate English department students linguistic. *Journal of Linguistic and Language Teaching*, 6(2), 73-85.

Nishimura, T., & Komura, K. (2023). How to facilitate intrinsic aspirations: An intervention through self-determination theory perspectives. *Learning and Motivation*, 82, 101885.

Othman, W., Makrakis, V., Kostoulas-Makrakis, N., Hamidon, Z., Keat, O. C., Abdullah, M. L.,... Mat H. (2024). Predictors of Motivation and Barriers to ICT-Enabling Education for Sustainability. *Sustainability*, 2, 749- 789.

Saltürk A. (2021). A qualitative analysis on students' perception on the concept of academic achievement and the barriers. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 49-67.

Sandelowski, M., & Barroso, J. (2006). *Handbook for synthesizing qualitative research*. Springer publishing company.

Schlotfeldt, D. (2018). Combating student apathy: Helping teachers create autonomy-supportive classrooms that foster motivation and higher achievement. School of Education and Leadership Student Capstone Projects. 207. Retrievd from https://digitalcommons.hamline.edu/hse_cp/207

Steinmayr, R., Weidinger, A. F., Schwinger, M., & Spinath, B. (2019). The importance of students' motivation for their academic performance–replicating and extending previous findings. *Frontiers in Psychology*, 10, 1730. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01730

Suhaini, M., Ahmad, A., & Harith, S. H. (2020). Factors influencing student achievement: A systematic review. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(5), 550-560. https://doi.org/10.37200/IJPR/V24I5/PR201720

Wang, L., & Chen, C. J. (2025). Factors affecting student academic performance: A systematic review. *International Journal on Studies in Education (IJonSE)*, 7(1), 1-47. https://doi.org/10.46328/ijonse.276

Yusof, R., Harith, N. H. M., Lokman, A., Abd Batau, M. F., Zain, Z. M., & Rahmat, N. H. (2023). A study of perception on students' motivation, burnout and reasons for dropout. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 13(7), 403-432.